

DORIS LESSING'İN YAŞLI ŞEF MIŞLANGA'SINA SÖMÜRGEÇİ GÖNDERMELER*

Ayla OĞUZ**

Öz

Sömürgecilik, on altıncı yüzyıldan itibaren kapitalist üretim tarzının küreselleşmesiyle birlikte anılır. Terim köken olarak Latince “colonia” sözcüğünden türemiş olup, anayurtlarına bağlantısını koparmadan bir başka ülkede topluluk oluşturan insanlara göndermede bulunmaktadır. Günümüzde ise yaşananlara bağlı olarak yeni bir ifade biçimi edinmiş ve “başka insanların toprakları ve mallarının fethedilmesi ve doğrudan kontrolü” şeklinde tanımlanmıştır. Kontrolü elde edilen topraklarda yıkıma toplumsal, psikolojik ve ekonomik olarak yıkıma uğraticı süreçler işletilmiştir. Bu uygulamalar arasında değişim topluluğu bozmakla başlarken süreç içerisinde ticaret, savaş, soykırım, köleleştirme gibi yıkıma uğraticı uygulamalar sömürgecilerin başvurduğu uygulamalar olmuştur. Yaşlı Şef Mışlanga adlı kısa öyküsünde Doris Lessing Britanyalı sömürgeciler tarafından sömürülen bir Afrika ülkesinin panoramasını verir ve ben ve öteki ikilemi içinde yaşlı şef Mışlanga ile küçük beyaz kızın deneyimlerini anlatır. Böylelikle, sömürge deyiminin sosyal, psikolojik ve kültürel zararlarını ortaya çıkarır.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Lessing, ben, öteki, Mışlanga.

* Geliş Tarihi / Received Date : 17.11.2017

Kabul Tarihi / Accepted Date : 05.12.2017

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, aylabay@hotmail.com.

COLONIAL REFERENCES TO DORIS LESSING'S THE OLD CHIEF MSHLANGA

Abstract

Colonialism is associated with the globalization of the capitalist mode of production since the sixteenth century. The term originates from the Latin word "colonia" and is sent to the people who make up the community in another country without linking to their homeland. Today, however, it has been described as a new form of expression depending on the living and "conquest and direct control of the land and property of other people". In the soil obtained from the control, demolition, social, psychological and economic demolition processes were carried out. While these practices have begun to disrupt the community of change, demolishing practices such as trade, war, genocide, and enslavement have been practices that colonists resorted to in the process. In her short story called The Old Chief Mshlanga, Doris Lessing gives the panorama of an African country colonised by the British colonialists and tells the experiences of a little white girl with the chief Mshlanga of the natives in a dichotomy of the self and the other. By this way she brings out social, psychological and cultural damages of colonial experience.

Key Words: Colonialism, Lessing, self, other, Mshlanga.

Giriş

İnsanlık tarihindeki etkisi geçmişten bugüne süregelen kavramlardan birisi olarak çeşitli şekillerde tanımlanan sömürgecilik bilim adamları tarafından sıklıkla kullanıldı. On beşinci ve on altıncı yüzyıllar Avrupa'da sömürgecilik faaliyetlerinin başlamasını, uzak toprakların idaresini, yeni yerleşim yerlerinin ortaya çıkışını ve yeni bir düzeni beraberinde getirmiştir.¹ Bu bağlamda sömürgecilik, Avrupalıların kıtalararası yayılmacılığında İkinci Dünya savaşı sonrasına kadar devam eder. Bu sürecin sonunda ise sömürgeler çözülmeye başlar.

Sömürgecilik, on altıncı yüzyıldan itibaren kapitalist üretim tarzının küreselleşmesiyle birlikte anılır. Terim köken olarak Latince "colonia"

¹ Eugene, Melvine. Sonnenburg, Penny, M.; *Colonialism: An International Social, Cultural, and Political Encyclopedia*, ABC-Clio, Santa Barbara, 2003, s. XXI

sözcüğünden türemiş olup, anayurtlarına bağlantısını koparmadan bir başka ülkede topluluk oluşturan insanlara göndermede bulunmaktadır. Günümüzde ise yaşananlara bağlı olarak yeni bir ifade biçimi edinmiş ve “başka insanların toprakları ve mallarının fethedilmesi ve doğrudan kontrolü”² şeklinde tanımlanmıştır. Kontrol altına alınan topraklarda toplumsal, psikolojik ve ekonomik olarak yıkıma uğraticı süreçler işletilmiştir. Bu uygulamaların yol açtığı değişim topluluğu bozuş ve süreç içerisinde ticaret, savaş, soykırım, köleleştirme gibi yıkıma uğraticı uygulamalar sömürgecilerin başvurduğu uygulamalar olmuştur.

1. Sömürgecilik Kavramı ve Yaşlı Şef Mışlanga’daki Yansımaları

Sömürgeciliğe kronolojik açıdan bakıldığında zaman içerisinde sömürgecilik anlayışının modern sömürgecilik anlayışına dönüştüğü görülür. Yani, Avrupa emperyalizminin yükselişi ve yayılcı imparatorlukların ortaya çıkışı modern sömürgeciliği beraberinde getirdi. Böylelikle sömüren ve sömürülen ülkeler arasında ve sömürgecilik, emperyalizm ve imparatorluk sözcükleri özdeşleşmeye başladı.³ Ayrıca, sömüren ve sömürülen ülkeler arasında iç içe geçmiş bir ekonomik ilişkiler ağı oluştu. Sömürgeciler kontrol altına aldıkları ülkelerin hammadde ve işgücünü kullanırken bunları ülkelerinde işleyip tekrar onlara satarak iki katı kazanç elde etmişler ve bu ülkelerin ekonomilerini derinden sarsmışlardır.

Sömürgecilik, kapitalizm ve emperyalizm terimleri birbirini tamamlayıcıdır. Said’e göre emperyalizm ideolojiyi sömürgecilik ise onun uygulama alanını temsil eder gibidir. Sömürgeci ve sömürge ülkeler arasında sömürgecinin lehine gelişen kaynak akışı kapitalizmi güçlendirmiş ve bunu sömürgeci yayılmayla pekiştirmiştir. Lenin bu küresel sistemi emperyalizm olarak tanımlar. Emperyalizm, bir ekonomik pazar ve ekonomik nüfuz denetimini görev edinir.⁴ Bu anlamda on dokuzuncu yüzyıl sömürgeciliğin son yüzyıdır.⁵

Sömürgecilikten sömürgeci söyleme geçilirken bu egemenliğin son bulmasını isteyen aydınlar ırk, kültür, dil, sınıf tanımlarının değişmesini de isterler. Batılı bilginin tanımını da değiştirmek ister. Bunun temel nedeni Avrupa dışında yaşayanlara karşı sergiledikleri ayrımcı tutumdur. Bu kendine

² Sim, Stuart; *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*, çev. Mukadder Erkan-Ali Utku, Ebabil, Ankara, 2006, s. 359.

³ Eugene-Sonnenburg, a.g.y., s. XXII.

⁴ A.g.y., *Key Concepts in Postcolonial Studies*, s. 46

⁵ Leonard, M. Thomas ;*Encyclopedia of the Developing World*, Routledge, London, 2006, s. 355

benzemeyeni ayrı ve daha aşağı bir yere koymak anlamına gelir. Dolayısıyla, sömürgecilik Avrupalı ve ötekiler arasındaki farklılığı düşünceler bağlamında yeniden üretmiştir.⁶

Sömürge söylemleri toplumsal varoluşu ve yeniden yapılanmayı düzenler ve merkezle kenar arasındaki ifadeler bütününden oluşan bir sisteme gönderme yapar.⁷ Bu anlamda sömürgecilik giderek daha çok olumsuz anlamlar kazanmaya başlamıştır. Örneğin Aime Cesaire'e göre sömürgecilik, insani bir ilişkiden ziyade tahakkümü ve boyun eğdirmeyi ilke edinen bir ilişkidir.⁸ Bunun sonucunda kolonyal rejimlerin ırksal ve kültürel ayrıma değer verdikleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum edebi metinlere de yansımıştır. Kolonyal kültürün karmaşası bu metinlerde kendini gösterir. Avrupalı, sömürge söylemini "ben" ve "öteki" karşıtlığı ile simgeleştirirken kendine benzemeyeni merkezden kaydirmiştir. Bunu yaparken siyah, dinsel açıdan pis ve şeytani olanı simgeler. Sömürgeciler siyahlara yaptıkları işgal ve tecavüzü Nuh'un kötü oğlu Ham'ın soyundan gelenlere verdikleri bir ceza olarak algılarlar⁹ ve bu şekilde kendilerini haklı görürler.

Sömürgecilik edebiyatta gerek edebi metinlerde gerekse edebi olmayan metinlerde klişeler üretmiştir. Sömüren ülke efendi ya da tecavüzcü, sömürülen ülke ise çıplak bir kadına benzetilmiştir.¹⁰ Bir kültür kuramcısı ve eleştirmeni olarak Edward W. Said (1935) ben ve öteki kavramlarını Şarkiyatçılık (Orientalism) adlı yapıtında vurgular. Hristiyan-Arap kimliğiyle Said de ötekiliğinin farkında bir yazardır. Said'e göre doğulu kavramı Avrupa'ya aittir ve doğu-batı kavramı bir düşünme biçimi olarak ontolojik ve epistemolojik değerdedir¹¹.

Bu anlamda Doris Lessing'in Yaşlı Şef Mışlanga adlı öyküsü sömürgeciliğin yansımalarını olanca açıklığıyla sergilemektedir. Mekân olarak Afrika'da geçen öykünün ilk cümlelerinden ayrımcı bir yaklaşımın var olduğu hissedilir: "O yıllar güzeldi, babasının çiftliğinde bir uçtan öbür uca dolaştığı yıllar. Çiftlik beyazlara ait tüm çiftliklerde olduğu gibi, aralarına küçük, ekili dikili bölgelerin serpiştirilmiş olduğu, kullanılmayan, boş alanlardan oluşuyordu,

⁶ Loomba Ania. *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, çevr., Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul, 2000, s. 79.

⁷ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *Key Concept In Post-Colonial Studies*, Routledge, London, 1998, s. 80.

⁸ Bertens-Chandler, a.g.y., s. 206

⁹ Loomba, a.g.y., s. 130

¹⁰ A.g.y., s. 102

¹¹ Said, Edward W., *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ünler, İstanbul: Metis yayınları, 2001, s.12.

büyük ölçüde”¹². Öyküde söz edilen kişi siyahların kendisine hanım şef anlamına gelen Nikosikaas diye seslendikleri küçük bir İngiliz kıızıdır. Öyküde küçük beyaz kızın etrafındaki yerlileri tanıma ve onlarla iletişim kurmayı öğrenme deneyimi sömürgeci söylem bağlamında aktarılır. Nikosikaas’ın babası beyaz çiftlik patronlarından. Öykü, Nikosikaas’ın siyah şef yaşlı Mışlanga ile karşılaşmasıyla sömürgecinin bakış açısındaki olası değişiklikleri yansıtmaya başlar.

Nikosikaas için doğadan tutun da yerlilere kadar çiftlikteki her şey ona yabancıdır. Öyle ki siyah insanlar onun için yok gibidir. Çünkü onları önemsememesi kendisine bizzat öğretilmiştir. Onun bu hali şöyle aktarılır: “Çiftlikteki siyah insanlar da ağaç ve kayalar kadar uzaktı. Şekilsiz, siyah bir kütleyle; bir araya gelir, seyrelir ve yoğunlaşırlardı, kurbağa yavruları gibi. Çehresizdiler ve yalnızca hizmet edip, peki patron deyip, paralarını alıp gitmek için var olmuşlardı sanki”.¹³

Ayrıca beyazların siyahlara ürkerek yaklaşması onları kendilerine benzetmemelerinden yani ötekileştirmelerindedir. Çocuklara uyguladıkları yasaklar bağlamında Nikosikaas’ın annesi de ona aynı şeyi yapar. Bu yüzden onlara arkadaşça yaklaşmasının olasılığı yoktur: “Evde çalışan siyahları dost olarak görmek olanaksızdı, çünkü eğer biriyle konuşacak olsa, annesi endişeyle koşar gelir, “Gel buraya yerlilerle konuşulmaz” derdi.¹⁴

Bu anlamda Nikosikaas’a hatırlatılanlar hep siyahları aşağılayıcı davranışlardır. Siyah çocuklar beyaz çocukların eğlencesidir. Siyahların gülünç duruma düşmesi onların pek hoşuna gider: “Beyaz çocuklar kırk yılda bir toplandıklarında, eğlence olsun diye, belki oradan geçen bir yerliye seslenir, onu maskaraya çevirir, belki de üstüne köpekleri salıp kaçmasını seyrederdiler –bir farkla köpeğe vicdanları rahatsız olmadan taş ve sopa atamazlardı.¹⁵

Nikosikaas çiftlikteki her şeyi merak eder. Fakat zamanla çiftlik ona yetersiz gelmeye başlar ve yanına tüfeğini ve iki köpeğini alarak daha uzaklara açılır. Ne var ki bu açılma sırasında uçsuz bucaksız Afrika topraklarında kaybolur. Yolda giderken karşılaştığı Afrikalı yerli grubu ve yaşlı adam çok dikkatini çeker. Çünkü normalde çocuk ya da yetişkin bir beyaz geldiğinde bütün yerliler onun önünde eğilip yol verirken onlar vermemişti. Bu grup yaşlı şef Mışlanga ile onun

¹² Lessing Doris, *Yaşlı Şerif Mışlanga*, [Britanya Edebiyatından Öyküler], Haz: Lale Akalın, Esra Melikoğlu, Notos Kitap Yayınevi, 2010, s. 163.

¹³ Lessing, s. 164.

¹⁴ Lessing, s. 165.

¹⁵ Lessing, s.165.

halkıdır. Düşüncelerini şöyle açıklar: “ Bir yerlinin sizi görür görmez yol vermemesi haddini bilmemektir”.¹⁶

Buna karşın Nikosikaas onların diğer çalışmaya gelen yerlilerden farklı olduğunu fark eder: “Grup sıradan bir grup değildi. Bu insanlar iş arayan yerliler değildi. Vakur bir halleri vardı ve sessizce amaçlarına yönelmişlerdi”.¹⁷

Mışlanga ona selam vererek konuşur. Nikosikaas, konuşmalardan onun şef olduğunu öğrenince bir yerlinin şef olmasının daha fazla bir şey olması anlamına geldiğini fark ederek bir algı değişimi geçirir: “Şefmiş! Diye düşündüm. Yaşlı adamın karşımda benim eşitmiş gibi durmasına yol açan gururu anlıyordum. O benim eşitim değil daha fazlasıydı, çünkü o saygı göstermiş, ben göstermemiştim”.¹⁸

Nikosikaas'ın algısını değiştiren bir başka şey de bu yolculuk esnasında eski bir kitapta okuduğu “Şef Mışlanga'nın ülkesi” ifadesidir. Bu ifade bir aitlik ve sahiplik bildirmektedir. Nikosikaas bu ifadeyle ülkenin asıl sahiplerinin oılar olduğunu fark eder: “Pek de uzun olmayan bir süre sonra bir kâşifin yazdığı eski bir kitapta “Şef Mışlanga'nın ülkesi” ifadesini okudum. Şöyle diyordu: Hedefimiz nehrin kuzeyine doğru, Şef Mışlanga'nın ülkesiydi; topraklarında altın aramak için iznini istemek arzusundaydık”.¹⁹ Kitapta geçen bu ifade onun için yeniydi. Bunu şöyle anlatır: “Yaşlı Şef'in Ülkesi”; burası için bizim kullandığımız ismi kullanmıyordu -başkasının malına el konarak elde edilmiş bir mülkü anıştırmayan”.²⁰

Nikosikaas'ın yolculuğundaki bu dönüm noktası ona yerlilerden korkmamayı öğretir ve onlarla dost olma arzusu taşımaya başlar. Çünkü bu ülkenin kendisinin olduğu kadar eski sahiplerinin de olduğunu kavrar. Artık tüfeğini özgüven sağlamak için değil avlanmak için kullanıp yerlilerle selamlaşmaya başlar ve bundan şöyle söz eder: “Bir yerli gördüğümde selam veriyor ve alıyordum ve yavaş yavaş, zihnimdeki öteki manzara silindi ve ayağım doğrudan Afrika toprağına basmaya başladı”.²¹

Nikosikaas'ın değişen algısı sahiplenme ve aitlik noktasında bir ortak paylaşımın gerekliliğini vurgular. Yalnızlığının ağırlığını taşıyarak yürürken

¹⁶ Lessing, s. 166.

¹⁷ Lessing, s. 166.

¹⁸ Lessing, s.166-167.

¹⁹ Lessing, s. 167.

²⁰ Lessing, 168.

²¹ Lessing, s. 168.

değişik duygular içinde kendisine seslenildiğini hisseder. Seslenen onun kendi kaygılarıdır aslında. Bunu şu şekilde aktarır:

Bana sanki şöyle diyordu. Sen burada bir yok edici olarak yürüyorsun. Eve yavaş yavaş ve boş bir kalple gidiyordum: İnsanın bir ülkeye bir köpeğe verdiği gibi itaat emri veremeyeceğini ve bir duygu seli içinde geçmişi bir gülümsemede göz ardı edemeyeceğini öğrenmişim, benim ne kabahatim var diyordum, ben de bir kurbanım (Lessing, s.174-175).

Sonuç

Sonuç olarak, Nikosikaas'ın yolculuğu onu düşünsel ve ruhsal bağlamda eğitmiş, daha önce farkına varmadığı gerçeklerle yüzleşmesine ve ruhsal bir olgunluğa ulaşmasına yol açmıştır. Nikosikaas, bir çocuk olmasına karşın ben ve öteki, merkez-kıyı, siyah- beyaz kavramlarına karşı oryantalist tutumunu kısmen de olsa değiştirerek yeni bir benlik algısı oluşturmuştur. Bunu yaparken de siyahların uğradığı haksızlığı anlayabilmiş ve orada doğmuş, büyümüş bir beyaz olarak kendisini de sömürge sisteminin bir kurbanı olarak ilan etmiştir. Sistem onu da kendi öz ülkesi İngiltere'nin uzağına düşürerek yabancılaştırmıştır.

Bu anlamda Şef Mışlanga'nın ülkesi sömürgeciliğin ve kapitalizmin hegemonyasındadır. Sömürgeciler, yerli toplumun yerini alan sömürgeci bir toplum oluşturarak siyaset ve kültürün yanı sıra nüfusu da baskı altına alırlar. Bu bağlamda Şef Mışlanga ötekidir, sömürülendir ve bu yüzden toprakları elinden alınır. Onun toprağı sömürgecilerin kurduğu hükümet toprağı olmuştur ve beyaz yerleşime açılacaktır. Bu yüzden o ve halkı 300 kilometre ilerdeki bir resmi yerli kampına yerleştirilirler. Bu yerinden edilmeler bir bakıma onları marjinalleştirir. Böylece öyküde ezilenle ezen, bir başka deyişle ben ile öteki arasındaki farkların resmi kanallarla da belirginleştiği görülür.

Sömürgeci bilginin kaynağı fethedilen ülkeler ve onların halklarıdır. Bu anlamda emperyalizm Batılı düşünceleri sömürgelerin kültürüne dayatarak onların öz-yapısını sarsmaya ve bozmaya çalışmıştır. Bu şekilde üretilen bilgiler bir başka kültüre aktarılmıştır: "Bu insanların yaşamları maddi ve ideolojik olarak bu yabancılar tarafından yeniden biçimlendirilmişti elbet."²²

Sonuç olarak öyküde sembolik anlamda sömürgeciliğin, emperyalizmin ve kapitalizmin kıskacında bir Afrika ülkesi olarak resmedilen Şef Mışlanga'nın ülkesi sömürgecilerin elinde yeniden yapılandırılmış, yerli halkla ilgili yeni ve

²² Loombaa, a.g.y., s. 92.

ikincilleştiren bilgiler üretilerek varlık olarak yerinden edilmiş, ötekileştirilmiş ve yabancılaştırılmıştır. Bu anlamda yirminci yüzyıl İngiliz yazarı olarak Doris Lessing sömürgeciliği hem batının hem de doğunun bakış açısından birlikte yaşamanın yollarını gösterme duyarlılığı içinde Yaşlı Şef Mıslanga adlı öyküsünde olanca samimiyetiyle yansıtmıştır.

Kaynaklar

- Eugene, Melvine. Sonnenburg, Penny, M.; Colonialism:An International Social, Cultural, and Political Encyclopedia, ABC-Clio, Santa Barbara, 2003.
- Leonard, M. Thomas ;Encyclopedia of the Developing World, Routledge, London, 2006.
- Lessing Doris, *Yaşlı Şerif Mıslanga*, [Britanya Edebiyatından Öyküler], Haz: Lale Akalın, Esra Melikoğlu, Notos Kitap Yayınevi, 2010.
- Loomba Ania. Kolonyalizm Postkolonyalizm, çevr., Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul, 2000.
- Said, Edward W. Şarkiyatçılık (Çev. Berna Ünler), Metis yayınları, İstanbul, 2001.
- Sim, Stuart; Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü, çevr. Mukadder Erkan-Ali Utku, Ebabil, Ankara, 2006.